

QUI TRUCA A LA PORTA?

Resum

El problema dels refugiats s'aborda com un problema polític i social que ens afecta i ens compromet objectivament i subjectivament a tots. Però la crueltat i la duresa de les experiències viscudes pels demandants de refugi representen un nivell de patiment tan alt que pot arribar a trencar el seu equilibri somàtic i psicològic i posar-los en greu risc d'emmalaltir físicament o de patir de trastorns mentals més o menys greus. D'altra banda, els ciutadans de la Unió Europea (UE) reaccionem amb mecanismes defensius tals com la negació, l'escissió, la projecció i d'altres que ens permeten eludir la por, l'angoixa i el malestar que ens produeix la situació, així com la quota de corresponsabilitat que tenim en la barbàrie i la injustícia inherent a la situació d'aquestes persones que truquen a la nostra porta en demanda d'ajuda.

Paraules clau

trampa semàntica, dol, trauma, defenses, ells/nosaltres, drets humans.

Abstract

I'd like to approach the refugees issue as a political and social problem that engages us all objectively and subjectively. The cruelty and harshness of the experiences of the refugee claimants implies such high level of suffering that is likely to break their psychological and somatic balance by exposing them to serious risks of becoming physically ill or suffering from severe mental disorders. On the other hand we, the UE citizens, are reacting with defense mechanisms such as denial, scission, projection and others, in order to allow us avoid the fear, distress and discomfort that the situation produces in us, as well as the share of responsibility we have in the barbarism and inherent injustice related to the situation of these people, who are knocking on our door asking for help.

Keywords:

semantic trap, grief, traumatism, defenses, they/we, human rights.

L'anomenat «problema dels refugiats», com ja sabeu, té múltiples dimensions lligades entre si —polítiques, econòmiques, socials, relacionals i personals— que ens afecten a tots, com a mínim intel·lectualment i emocionalment. Cada una és important per entendre la situació, però com que ni sé ni puc parlar de tot, em limitaré a compartir unes quantes reflexions sobre aquelles que, al meu entendre, a més de ser clarificadores ens poden ajudar a pensar sobre el tema.

Malgrat que en aparença no tingui res a veure, començaré per assenyalar un fenomen que s'està reproduint sense parar i que em sembla preocupant. Em refereixo als jocs de llenguatge que polítics, tècnics i alguns mitjans de comunicació introdueixen quan parlen de temes socialment controvertits. Per exemple,

... quan ens referim a la «crisi del refugiats», [...] és una mena d'etiqueta que, si bé fa referència a un problema real, el simplifica, oculta els fets concrets, obvia la complexitat de la situació i dilueix la corresponsabilitat dels governants i de les persones que els voten.

fa un parell d'anys, quan es parlava del fet que els joves professionals espanyols es veien obligats a buscar-se la vida en altres països, en comptes de reconèixer que les retallades els forçaven a emigrar, es deia que les mesures polítiques i econòmiques vigents fomentaven la «mobilitat exterior». D'aquesta manera venien a dir que hauríem de veure positivament el fet que molts joves no tinguessin altra opció que emigrar. És cert que la llengua és viva, dinàmica i per tant canviant, però en aquest cas no sembla un signe d'aquesta vitalitat o un enriquiment de la parla en el sentit d'introduir-hi paraules i expressions noves. Més aviat es tracta d'una trampa semàntica, la finalitat de la qual és ocultar la veritat a fi d'afavorir els interessos d'alguns polítics i d'aquells mitjans que se'n fan ressò. El pitjor és que, a base de repetir-ho i difondre-ho a tort i a dret, acaba per convertir-se en una fórmula que si no estem prou atents i no som prou crítics assumim, i així ens estalviem pensar en el que hi ha al darrere.

Crec que quan ens referim a la «crisi del refugiats» pot passar una cosa semblant. La primera impressió que tenim és que tots entenem de què es tracta. De fet, des de fa uns anys, no parem de veure aquesta expressió com a titular d'articles i reportatges que ens arriben a través dels mitjans de comunicació. També la utilitzen els polítics i els economistes. Fins i tot la fem servir en les nostres converses o la sentim dir a altres persones. De manera que, com a títol, és una mena d'etiqueta que, si bé fa referència a un problema real, el simplifica, oculta els fets concrets, obvia la complexitat de la situació i dilueix la corresponsabilitat dels governants i de les persones que els voten. És el que ara en diuen *postveritat*, que no és ben bé una mentida, sinó una manera de deixar de banda els aspectes més rellevants de la veritat.

Però, en realitat, què entenem per *crisi de refugiats*? Que els desplaçats que demanen asil a Europa estan en crisi? Que nosaltres estem en crisi pel fet que els desplaçats que truquen a la nostra porta revelen les contradiccions i la inoperància de la UE? No deu ser més aviat que tots plegats estem en crisi i que no sabem com solucionar-la? D'altra banda, per què els anomenem *refugiats* si no tenen refugi? El cas és que en els últims temps el problema s'ha anat engrandint precisament perquè Europa, malgrat que hi està obligada èticament i legalment, no els concedeix aquest estatus. No ens enganyem, no són refugiats, són demandants de refugi. És clar que tenen problemes! Però no per ser refugiats, sinó precisament perquè, entre altres coses, els governants de la UE no els deixen ser-ho.

Al llarg de la història sempre hi ha hagut desplaçaments de persones d'un país a un altre (recordem els nostres avis o besavis que van fugir a França per sobreviure a la Guerra Civil espanyola), però llevat dels que es

van produir per efecte de la Segona Guerra Mundial mai havien sigut tan massius com ara. Són milions de persones que, fugint de la fam, de la persecució ètnica o de la destrucció bèl·lica, van a parar a camps de refugiats que fins fa ben poc es distribuïen per països més o menys propers al seu. Però ara és diferent. Els conflictes s'estenen per tot arreu i els desplaçats també. Recordem que l'arribada a Europa va començar per Ceuta i Melilla a Espanya, Lampedusa a Itàlia, Lesbos a Grècia i també Turquia. Si al principi venien sobretot des d'Àfrica, ara venen, a més, de l'Afganistan, de l'Iran, de Síria i de molts altres llocs. I pel que sembla això anirà a més. Però el desig de moltes d'aquestes persones no és quedar-se al lloc on han arribat, sinó anar més al nord, a països més rics i desenvolupats com Alemanya, França, Anglaterra, Polònia, Dinamarca, etc.

Creiem que el Parlament Europeu ha trigat a reaccionar, però ara té l'agenda farcida de reunions sobre aquest tema. Podem llegir -i podem combregar-hi o no- les lleis, les resolucions, els consells i les recomanacions que fa Brussel·les a fi de millorar la situació. L'inconvenient, però, és que bona part dels països membres de la UE no donen signes de fer-ne gaire cas. Així, contemplem amb estupor, indignació i profunda tristesa com els nostres governants vulneren sistemàticament els principis i valors que, en teoria, són a la base de la nostra cultura i la nostra organització social. No deixa de ser paradoxal que, en aquest i altres assumptes, els mateixos que ens comminen a obeir la llei la incompleixin descaradament i, en comptes de trobar la manera d'acollir aquestes persones, adoptin mesures com les que prenien els senyors feudals de l'edat mitjana per defensar-se de les invasions enemigues: construir muralles físiques i burocràtiques per impedir-los el pas i, en nom d'una solidaritat hipòcrita, enviar diners perquè els que puguin sobrevisquin amuntegats en miserables camps de concentració, gairebé a la intempèrie, desprotegits i sense accés als recursos bàsics. Tractats com ramats en lloc de com el que són: persones com tots nosaltres. Al meu entendre, aquests tipus de decisions polítiques que reforcen l'exclusió, a més de fer molt de mal a milers de persones, no només no solucionen res sinó que agreugen la situació.

Naturalment, a través dels seus discursos, els responsables nacionals i comunitaris utilitzen diversos tipus d'arguments per justificar aquestes actuacions. En primer lloc, apelen a la crisi econòmica que estem vivint. Ens diuen que no hi ha recursos socials ni diners suficients per acollir tants desplaçats. Potser és cert. Però vull recordar que la precarietat econòmica no s'esdevé perquè els diners s'hagin evaporat. Hi ha diners més que suficients. Una altra cosa és com estan distribuïts. De fet, mentre la majoria de la gent lluita i pateix per conservar el seu lloc de treball i arribar a fi de mes, resulta que les grans corporacions financeres i les multinacionals de prestigi reporten, any rere any, uns beneficis extraordinaris que, com a resultat de la crisi, han crescut desmesuradament. *Dit de manera simple, els rics s'han fet molt més rics, la classe mitjana s'ha empobrit, la població empobrida ha crescut i els pobres són bastant més pobres que abans.* Però tot això no és per casualitat ni perquè els particulars hàgim gastat més del que podíem, com tantes vegades ens han dit. És

**... contemplem amb estupor,
indignació i profunda tristesa com
els nostres governants vulneren
sistemàticament els principis i
valors que, en teoria, són a la base
de la nostra cultura i la nostra
organització social.**

perquè sistemàticament els governants han prioritzat els interessos dels financers i les seves aliances estratègiques amb ells molt per sobre de les necessitats reals de la gent. Això és precisament el que no reconeixen, el que per tal de no perdre vots pretenen ocultar. Per contra, insisteixen que impeding l'entrada dels desplaçats als nostres territoris ens defensen d'un enemic imaginari, un boc expiatori que pot ser la font de la nostra ruïna i de tota mena d'amenaques, perills i desgràcies. És a dir, *fomenten la por i l'odi al diferent, a l'altre.* Tornaré a parlar més endavant de la por, però ara per ara prefereixo remarcar que aquest tipus de discurs, a més

de ser mentider, s'adreça als impulsos més primaris de tots nosaltres i els incentiva. De manera que, si ens ho creiem, podem acabar tement que l'arribada d'emigrants ens deixi sense feina i faci augmentar l'atur, i que aquests emigrants ens robin, ens islamitzin, ens matin i posin fi a la nostra civilització.

Un altre tipus d'argument es refereix al perill que entre l'onada de demandants d'asil es filtrin terroristes (Bauman, 2016). I qui no tem el terrorisme? *No és cap vergonya tenir por d'allò que ens amenaça. Al contrari, ens pot salvar la vida, però el més important és què fem amb la por.* Com més ens deixem envair per ella més manipulables som. De manera que si ens enganxem a aquest argument correm el risc d'escindir la realitat. L'escissió és un mecanisme psicològic que ens porta a esborrar de la consciència sentiments, idees, dades o contradiccions que ens pertorben profundament (Freud, 1940). Senzillament ho oblidem. En aquest cas, no hauríem d'oblidar que la major part dels autors dels grans atemptats que ha patit el continent ni són refugiats ni són emigrants. Potser són fills, nets o besnets d'emigrants, però han nascut, s'han criat i s'han educat a Europa. Per tant, ens hauríem de preguntar més quina mena de deliri o d'experiències vitals els han portat a acumular l'odi que cal per destruir els altres que no pas de quin país han vingut o quina religió professen.

Amb tot això voldria fer notar que entre els discursos que ens fan arribar les altes esferes polítiques i les accions reals que emprenen hi ha un abisme. Es parla de drets humans, de lleis i de solidaritat, però els drets no es tenen en compte, les lleis es vulneren i la solidaritat la practiquen la gent normal i corrent, les associacions sense ànim de lucre, les ONG i algunes institucions internacionals. *Del que no es parla i al meu entendre se n'hauria de parlar és de coherència, de decència i de justícia.* Aquest és el paisatge social que es troben els que han triat emparar-se en la UE.

Però pensem ara en els desplaçats. Qui són? Per què venen? Com viuen? Abans, com de passada, he dit que eren persones. Malgrat que siguin una multitud, cada un d'ells és una persona. Com cadascun de nosaltres.

Tenen nom, cognoms, edat, necessitats, experiències i vivències particulars, família, creences, llengua, cultura, costums, vincles afectius, il·lusions, esperances, sentiments i emocions, defectes, virtuts i tot el que ens caracteritza com a membres de l'espècie humana i com a subjectes particulars i concrets. Abans de venir a Europa tenien una casa, una feina, potser un negoci, uns estudis, una professió, un país, però el tancament de fronteres i el fet d'obligar-los a viure aplegats en camps ens fa percebre'ls com una massa uniforme, i les masses fan por, molta por, perquè no les podem controlar si no és deshumanitzant-les i aplicant-los mesures repressives.

A diferència d'altres tipus d'emigrants, la prioritat dels que demanen asil no és buscar una feina que els permeti millorar econòmicament, sinó salvar-se ells i les seves famílies de la mort i dels estralls d'una guerra que els ha pres i els ha destruït tot el que tenien, fins i tot el seu país, on saben que difícilment podran tornar. S'han d'haver sentit molt aterrits per decidir-se a venir i —trencant amb les seves arrels, jugant-se la vida en l'espantós viatge que els ha portat fins aquí— atrevir-se a creuar el Mediterrani —bressol de la cultura occidental, tan poètic i tan bonic—, invertint els seus estalvis en passatges per unes embarcacions de passeig totalment insuficients, plenes a vessar de gent com ells i a sobre controlades per màfies assassines. Per fer tot això es requereix un valor enorme, que els hauríem de reconèixer, i un grau de desesperació difícil d'imaginar. Molts moren pel camí. De fet, el blau, preciós i sovint brau Mediterrani s'està convertint en un enorme fossar.

Però a més, per venir, han hagut de deixar enrere el munt de realitats, vincles i relacions en què s'han construït com a subjectes i que constitueixen el teixit de la seva identitat. Em refereixo sobretot a la separació d'una part de la família —pares, germans, amics— i al fet d'acomiar-se dels paisatges, les olors, els costums, les certeses, la continuïtat de l'educació dels fills, els projectes de futur i qui sap quantes coses més. Tot això comporta una tristesa, un dolor emocional i un dol difícils de suportar.

Dol és la profunda tristesa que ens provoquen les

pèrdues. Són sentiments de buit, de nostàlgia i de vegades de culpa (Freud, 1917). Són ferides de l'ànima més o menys profundes, segons la vulnerabilitat i la capacitat de resiliència de cadascú, que en un moment o altre tots hem tingut ocasió de viure però que, en un ambient favorable, que proporcioni l'estabilitat necessària per reparar els vincles afectius i establir-ne de nous, a poc a poc podem anar guarint.

Dol és la profunda tristesa que ens provoquen les pèrdues.

Però en el cas de l'emigració el dol és diferent. No és el que tots sentim quan un ésser estimat desapareix de la faç de la terra, és un dol de múltiples dimensions. A més de les pèrdues materials que, amb sort, algun dia podran reparar, i potser també de persones properes que han mort, hi ha pèrdues més greus: pèrdues morals. Parlo de la pèrdua de la seguretat física que en algun moment tenien al seu país, que ara s'ha transformat en un sentiment de perenne vulnerabilitat, de fragilitat i d'indefensió (Achotegui, 2006). No ens ha d'estranyar si pensem en els riscos del viatge, en la possibilitat de contraure malalties noves i en el temor de ser expulsats, maltractats. També en la por de morir de fred (de fet aquests dies n'han mort uns quants). Por al desconegut i a l'hostilitat que reben. Ansietat per la incertesa de què els passarà demà o per no poder redreçar la seva vida. Por de no tenir capacitat per suportar tanta por, tanta tristesa i tant dolor (Achotegui, 2012). Afegim-hi, a més, el patiment pels familiars que no han vingut, etc. Totes aquestes experiències comporten un conjunt de sentiments i emocions indubtablement traumàtics.

Quan parlo de trauma em refereixo a aquell dany psicològic que causa un impacte emocional tan aclaparador i invasor del psiquisme de qui el pateix que l'incapacita, ni que sigui temporalment, per reaccionar adequadament a la situació. És com si la ment, en no poder suportar tant dolor, rebutgés totes les representacions, imatges i fins i tot records que s'hi relacionen. El problema és que no es pot desfer del sentiment que els envolta, que reapareix en forma de confusió i angoixa cada vegada que

qualsevol estímul evoca, ni que sigui de lluny, la situació viscuda (Freud, 1920).

Tot plegat, traumes i dol, genera una mena de marasme emocional que pot arribar a superar la capacitat humana d'adaptació i del qual és molt difícil sortir-ne sense ajuda. Tard o d'hora aquest terrabastall íntim pot tenir conseqüències negatives en la salut física i mental de qui el pateix. Tots ho sabem: allò que somàticament o psíquicament no hem pogut pair ens desequilibra, ens provoca malestar o ens emmalalteix. No són, doncs, experiències que es passen i ja està, perquè *aquest tipus de pèrdues immaterials, per bé o per mal, afecten la personalitat, fan trontollar la identitat i canvien el subjecte de tal manera que mai no tornarà a ser el que era*. No hem d'entendre la identitat com quelcom rígid i tancat, sinó com quelcom flexible i obert que es modifica durant tota la vida amb cada experiència i cada vivència (Leal, 2016). Però alhora conté un nucli dur que ens dona unitat interna i certesa que, malgrat tots els canvis, continuem sent qui som. Per això, si les circumstàncies són tan extremes que més enllà de la part flexible afecten el nucli dur, podem tenir problemes molt més profunds. De manera que la identitat pot millorar i esdevenir més complexa, més flexible, més oberta i més rica, però segons com també es pot arribar a trencar.

Recordem que tot això no només afecta els adults. Enmig d'aquestes multituds, les víctimes més greus són els nens, la personalitat dels quals encara s'està construint. A alguns els queda l'empara, l'amor i la protecció de les seves famílies, però molts han vingut sols o s'han quedat orfes pel camí. Per no parlar dels més de 10.000 que, segons diuen, han «desaparegut» dels camps, pel que sembla, en mans de màfies o grups de traficants d'òrgans, esclaus o carn fresca per als pedòfils. Fa basarda pensar en el que aquestes criatures han viscut i el que encara els queda per viure. Al meu entendre, no cuidar-los, no protegir-los, no donar-los condicions per créixer i deixar-los de la mà de Déu, abandonats, és una veritable infàmia.

Molts dels adults i dels nens arrosseguen, a més, els horrors viscuts per la guerra, la indefensió davant les

bombes, el fet d'haver presenciat mutilacions, d'haver contemplat desenes de morts pel carrer —potser un parent, un germà, un amic...—, d'haver vist gent que ha desaparegut al mar... I després de tot això, arriben a la terra de salvació, que resulta ser la terra de la violència institucional (Gabanés, 2014). Un lloc on se'ls priva de llibertat, se'ls exclou de la societat i se'ls impedeix construir un horitzó de futur.

No crec que ningú al món es mereixi tot aquest cúmul de desgràcies. I molt menys unes persones que tot el que demanen és la possibilitat de viure, de sentir-se segurs, treballar i tirar endavant. Procurar que ho aconseguixin no és només una qüestió de solidaritat. És sobretot, com he dit abans, una qüestió de justícia.

Mentrestant, què ens passa a nosaltres, els que vivim a aquesta banda de les fronteres? Mentre aquestes coses passaven lluny ens en preocupàvem molt poc. Ara que són properes, ens costa no pensar-hi i ens sentim malament, commoguts i incòmodes amb la sensació que hauríem de fer-hi alguna cosa i no sabem pas què. I també tenim por. Sobretot por que ens robin el benestar i que la seva proximitat dilueixi la nostra identitat. És com si dos estranys es miressin a la cara a través d'unes ulleres fabricades a base de prejudicis i estereotips covats durant anys i coincidissin en els mateixos pensaments i en idèntics sentiments: «No me'n refio, d'aquest desconegut. He d'anar alerta amb el que em pot fer per defensar-me dels seus atacs. M'inquieta i em fa por». *És com un joc de miralls que ens dificulta veure i escoltar realment l'altre.*

És curiós que els estranys no ens espanten quan anem a altres països com a turistes. Ben al contrari, ens piquen la curiositat i ens interessen els seus costums i la seva manera de viure. Ens espanten quan ells venen aquí, i no pas a fer turisme. Si hi anem nosaltres, les diferències que observem ens semblen enriquidores, però si és al revés llavors les vivim com unes diferències molestes, agressives, fastigoses o empobridores. Tenim tendència, ells i nosaltres, a fixar-nos més en les coses que confirmen els nostres prejudicis que no pas en les que els qüestionen, més en les diferències que no pas

en el que tenim en comú i que ens podria permetre construir la convivència. Uns i altres partim del supòsit que el nostre estil de vida és el millor possible, que som el *non plus ultra* de la civilització. En general, els europeus considerem que, amb algunes excepcions, com per exemple Austràlia, totes les civilitzacions de l'hemisferi sud són de categoria inferior. Com si penséssim: «Aquests estan a l'edat mitjana. Han de recórrer molt de camí i han d'aprendre molt per arribar al nostre nivell». I en canvi tenim la sensació que els murs que nosaltres bastim són molt moderns! És a dir, veiem i projectem en l'altre els defectes que no som prou lúcids per veure en nosaltres (Wengrower, 2001). Aquestes percepcions mútues deformades són també murs, en aquest cas mentals. Fem com les criatures que encara no han après *que ser diferent no vol dir ser millor o pitjor*, sinó que vol dir exactament això, ser diferent. I, encara més important, ens oblidem que aquell que ens demana ajuda també té moltes coses estimables per oferir-nos. Igual que els nens petits, llegim la realitat com si fos un joc de superherois i malvats, de bons i dolents, de guanyadors i perdedors. D'aquesta manera, dicotomitant entre ells i nosaltres, en sentim més segurs i ens estalviem el treball psíquic de reconsiderar la visió que tenim de nosaltres mateixos i dels altres, deixem de pensar críticament i vivim molt tranquils. Tranquils i enganyats.

Crec que és tasca de cadascú decidir què pot i què vol fer amb la seva vida en la situació actual. Però al meu entendre, el més lògic i el més sa és no deixar-nos arrossegar pel bla-bla-bla imperant, pensar per compte propi i no oblidar mai la part de fal·làcia que contenen els esforços, menys o més compartits, per dividir-nos en col·lectius etiquetats com a ells/nosaltres. En part, perquè això no hi ha qui ho pari, si no és que els països d'origen dels emigrants aconseguixen estabilitat, oportunitats per a tothom, progrés i pau. Però la possibilitat de promoure aquest ideal se'ns presenta com una cosa difícil i remota, ja que implicaria la ruïna dels grans negocis que, a costa d'ells, fem en aquesta part del món —penso, per exemple, en la mà d'obra barata, el comerç d'armes o l'explotació dels recursos naturals—. De manera que és de preveure que si la

tendència es manté, l'emigració i la demanda d'asil creixeran i creixeran. Així que, ens agradi o no, més val que ens espavilem per aprendre a conviure. Per una banda, perquè no hi haurà més remei, i per l'altra, perquè la tossuda realitat ens demostra que, pensem el que pensem, ens agradi o no, tots pertanyem a la mateixa societat: la societat humana. ■

Bibliografia

- ACHOTEGUI, J. (2006). Estrés límite y salud mental. El síndrome del emigrante con estrés crónico y múltiple (síndrome de Ulises). *Migraciones*, núm. 19, pp. 58-85.
- (2012). Por i migració. El dol per la integritat física en la síndrome d'Ulisses. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, vol. XXVIII/2, pp. 9-24.
- BAUMAN, Z. (2016). *Extraños llamando a la puerta*. Barcelona: Paidós.
- FREUD, S. (1917 [1915]). *Duelo y melancolía*. Buenos Aires: Amorrortu Editores. *Obras Completas*, vol. XIV.
- (1920 [1919]). *Más allá del principio del placer*. Buenos Aires: Amorrortu Editores. *Obras Completas*, vol. XVIII.
- (1940 [1938]). La escisión del yo en el proceso defensivo. Buenos Aires: Amorrortu Editores. *Obras Completas*, vol. XXIII.
- GABANES GARCÍA, A. (2014). Lo que envuelve al refugiado: generando desplazamientos forzados por medio de la violencia. *Estudios Humanísticos. Historia*, núm. 13, pp. 187-210.
- LEAL, J. (2016). Celebración de la diferencia y elogio del desarraigo: identidades, migraciones, salud mental y derechos humanos. Primera parte. *Intercanvis: Papers de Psicoanàlisi*, núm. 37, pp. 39-54.
- WENGROWER, H. (2001). *Yo-nosotros, tú-vosotros. Estudio psicosocial de las relaciones entre niños inmigrantes y nativos en el marco educativo. Su expresión y significado*. Tesis doctoral inédita.

Mari Carmen Giménez Segura
Av. Gaudí, 55, 08025 Barcelona
[T] 934 507 079
[@] mgimenez@ub.edu